

В.С. ПІВТОРАК, аспірант*

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Особливості функціонування інституту праці в малому підприємстві аграрного сектору

Постановка проблеми. Мале підприємництво небезпідставно вважається одним із найголовніших факторів ефективного розвитку суспільства, джерелом його матеріальних і духовних благ. У країнах із розвинутою економікою малими підприємствами виробляється 60–80% ВВП, що забезпечують при цьому близько 70% працюючого населення робочими місцями. Однією з найгостріших проблем залишається становлення та розвиток інституту малого підприємництва в сільському господарстві як системи норм і правил, організаційно-господарських утворень, що виступають механізмом задоволення суспільних потреб із позиції забезпечення продовольчої безпеки та відповідного рівня зайнятості в аграрній сфері. Будучи головною рушійною силою економічного розвитку, саме мале підприємництво стає ключем до розв'язання багатьох суспільних проблем, таких як підвищення рівня життя населення і зменшення рівня безробіття.

Як стверджував Д. Норт, будь-яке інституційне перетворення відбувається послідовно й прогресивно, зазнаючи впливу історичного минулого [7]. Крім того, розвиток малого підприємництва потрібно розглядати у тісній взаємозалежності із рядом інших інститутів. Саме з цієї причини, щоб відшукати прогалини у виконанні малим підприємництвом своєї суспільної ролі, варто звернути увагу на функціонування суміжних із ним

економічних інститутів. Одним із таких, який беззаперечно пов'язаний із підприємництвом і формує функціональну основу його існування, є інститут праці як джерело добробуту та інструмент створення благ. Праця є джерелом і засобом досягнення будь-яких цілей, тому по праву має вважатися всеосяжним елементом будь-якої діяльності людини. На думку класиків економічної думки, саме праця створила людину й повсякчас допомагає їй забезпечувати власне існування. У монографії «Базисні інститути в трансформаційній економіці» [10] В.Д. Якубенко характеризує працю як економічний інститут, як окрему соціалізовану та інституціоналізовану сферу життєдіяльності, що постійно еволюціонує, змінюючи суспільство і його добробут. Зважаючи на важливість праці як первинного фактора виробництва, під інститутом праці слід розуміти певне соціально-економічне утворення, що в теоретичному аспекті об'єднує в собі питання зайнятості, оплати й умов праці, а на практиці, за допомогою визначених правил і обмежень, виступає регулятором відносин, що виникають у зазначеній галузі між різними економічними суб'єктами (працівниками, роботодавцями, державою тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним питанням розвитку малого аграрного підприємництва приділяли увагу в своїх працях такі вчені, як В.К. Збарський, М.П. Канінський [3], С.В. Коробка [4], О.М. Матусова [6] й ін. Дослідженням проблем зайнятості в аграрному секторі присвячено праці О.В. Величка

* Науковий керівник – М.Й. Малік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

[2], Л.О. Кримської [5], В.І. Приймака [8], О.І.Чалого [9]. Разом із тим недостатньо дослідженими залишаються проблеми інституціонального забезпечення праці в малому аграрному підприємстві.

Мета статті – висвітлення результатів дослідження інституту праці та його складових у вітчизняному аграрному підприємстві малого типу й обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності його функціонування.

Виклад основних результатів дослідження. За даними Державної служби статистики України (далі ДССУ), середньорічна чисельність зайнятих працівників у малих підприємствах щорічно збільшується з 2006 року, змінюючи власну частку у загальній чисельності зайнятих із 24,1 до 26,6% у 2011 році, що становить нині 2070,8 тис. осіб. Незважаючи на таку позитивну тенденцію, в Україні все ж залишається дуже мала, порівняно з розвинутими країнами, частка зайнятих у секторі малого підприємництва (рис. 1).

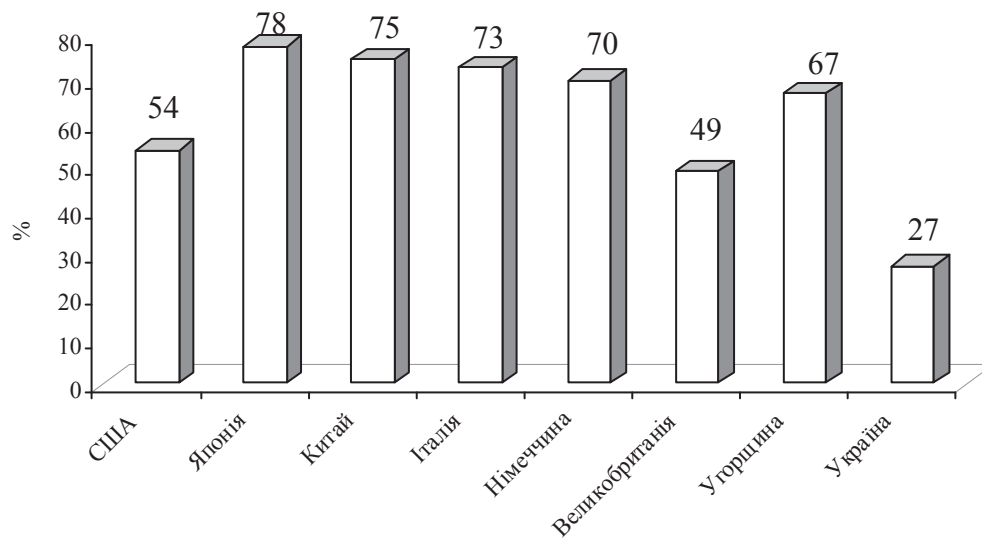

Рис. 1. Частка зайнятих у малому підприємстві в загальній чисельності зайнятих у деяких країнах світу

Джерело: Кримська Л.О. Основні засади державної політики України у сфері зайнятості на малих підприємствах [Електронний ресурс] / Л.О. Кримська, Н.М. Павлішина. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Як бачимо, малі підприємства в Україні на сучасному етапі не є основним джерелом працевлаштування населення, а отже, при розробці державної політики України у сфері зайнятості потрібно сфокусуватися на прогресивних методах збільшення кількості робочих місць у малому вітчизняному підприємстві, а також приділити особливу увагу саме соціальному захисту задіяних в малих підприємствах працівників. Забезпечення підприємцям належних умов ефективного їх функціонування є основою розв'язання існуючих проблем зайнятості та підвищення добробуту населення.

У сільському господарстві зайнятість завжди була й буде способом життя українського селянина. На жаль, несвоєчасність і недосконалість проведених аграрних реформ спричинили ряд соціально-

економічних проблем інституціонального характеру, серед яких: зниження рівня матеріального достатку сільського населення, занепад соціальної інфраструктури села, наростання депопуляції населення, прискорена активізація міграційних процесів та урбанізації.

Для українського села характерною є тенденція прогресуючого зменшення чисельності сільського населення і його старіння, а також зниження частки працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Ситуація тільки ускладнюється скороченням кількості робочих місць, зниженням інвестиційної привабливості галузі й ін. Зокрема, для малого підприємництва характерним є зменшення чисельності зайнятих працівників в аграрній сфері (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл чисельності зайнятих працівників у малому підприємстві за видами економічної діяльності в Україні

Сформовано за даними офіційного сайту ДССУ та стат. зб. «Діяльність малих підприємств».

Як бачимо, у розрізі вітчизняної економіки сільське господарство займає далеко не перші позиції відносно частки зайнятих працівників, поступаючи галузям промисловості, торгівлі та операцій із нерухомим майном як найбільш пріоритетним, хоча порівнюючи показники 2007–2010 років, коли частка зайнятих в аграрній сфері коливалася в межах 6,7–7,0%, і звітної періоду (9,3%) можна сподіватися на початок позитивної для аграрної сфери тенденції перерозподілу працівників.

Таким чином, на сучасному етапі спостерігаються негативні зміни у перерозподілі економічно активного населення за галузями вітчизняної економіки. Зокрема, зменшення його частки у сільському господарстві та переміщення до інших сфер діяльності неуможливіє скоротити наявний рівень безробіття на селі, який навіть дещо зріс порівняно із докризовим періодом (рис. 3). Мотивами цього в основному є пошук шляхів самозабезпечення, підтримка певного рівня матеріального достатку, чого в сільському господарстві досягти вдається не завжди.

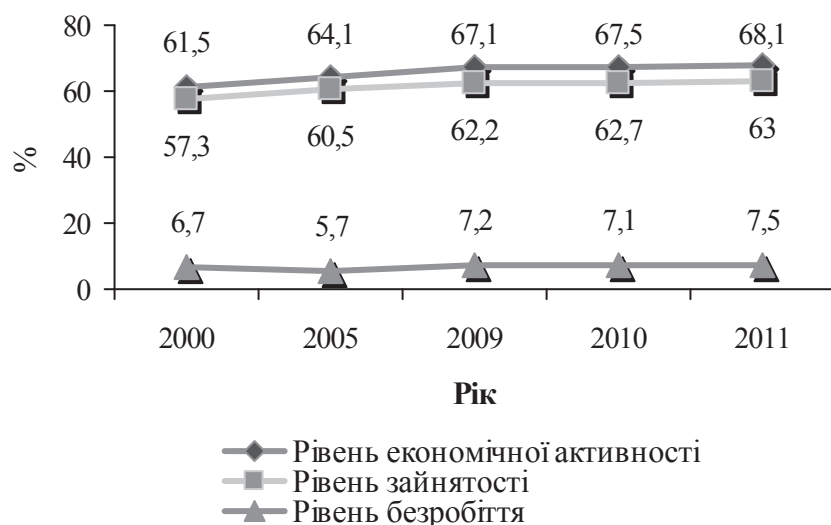

Рис. 3. Показники економічної активності сільського населення України

Сформовано за даними стат. зб. «Економічна активність населення України».

Всеохоплюючого характеру набуває проблема активізації міграційних процесів, спричинена збільшенням чисельності селян, які зневірилися знайти нині роботу на селі. Так, при обмежених можливостях працевлаштування, особливо в сільській місцевості, й при відсутності належного рівня заробітної плати, сотні соціально активних громадян стають трудовими емігрантами, що є мало не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя.

Погоджуємось із думкою О.В. Величка, що важливою соціально-економічною ознакою реструктуризації зайнятості в сучасних умовах слід вважати появу в структурі трудових ресурсів села значних масштабів прихованого безробіття. В сільському господарстві, що характеризується недостатчею робочих місць, неповною зайнятістю працівників і відсутністю будь-яких соціальних гарантій, ринок праці залишається напруженим. За різними експертними оцінками, в сільському господарстві приховане безробіття становить близько третини зайнятих [2].

Необхідно відзначити, що оплата праці зайнятих у сільському господарстві тривалий час залишається однією із найнижчих серед галузей економіки. Так, за даними ДССУ, в 2011 році працівники, зайняті в сільському господарстві, в середньому одержували 1800 грн/міс., що приблизно на третину менше аналогічного показника за всіма видами діяльності по Україні (2633 грн/міс.). Для порівняння, оплата праці у промисловості в поточному періоді була 3120 грн/міс., у сферах транспорту та зв'язку і фінансової діяльності – 3138 та 5340 грн/міс. відповідно [1].

З огляду на існуючий ряд проблем лише розвиток малого сільськогосподарського підприємництва здатен відновити соціальну сферу села, яка нині знаходиться у стані занепаду, адже цей рецепт є універсальним для розв'язання проблем сталого розвитку сільської місцевості в усіх розвинутих країнах.

Розглянувши показники зайнятості та оплати праці малого сільськогосподарського підприємництва України (табл.), відзначимо стрімке зменшення чисельності зайнятих працівників із незначним уповільненням останніми роками: за період дослідження

даний показник знизився на 12,7% (до 142,4 тис. осіб). Також у динаміці спостерігається збільшення фонду оплати праці, а відповідно й розміру середньомісячної заробітної плати, але її рівень є суттєво заниженим порівняно з іншими галузями економіки і навіть близько не досягає вищенаведеного показника середньої зарплати по сільському господарству в Україні.

Ситуація, що склалася останніми роками в аграрному секторі малого підприємництва, відзначається незадовільним станом обраної галузі, що через ряд об'єктивних причин не може стати фактором підвищення ефективності функціонування інституту праці на селі. З огляду на це з боку органів місцевої влади повинна бути активізована організаційно-посередницька робота у сприянні розвитку малого підприємництва в сільській місцевості. При розробці державної політики підтримки у сфері зайнятості варто врахувати світовий досвід, спрямований на збереження ефективних і створення нових робочих місць у малих підприємствах, а також на відповідний соціальний захист їхнього людського ресурсу.

Серед основних заходів підтримки досліджуваного сектору пропонуємо надання інформаційних, консалтингових та маркетингових послуг; допомога у розробці бізнес-планів, з акцентом на пошук джерел інвестування; допомога в аналізі внутрішньої діяльності суб'єктів підприємництва з визначенням оптимальності понесених витрат і соціально-економічного стану території з виявленням найефективніших напрямів діяльності та вільних ринкових ніш; розміщення сервісних центрів побутового обслуговування населення, пунктів переробки сільськогосподарської продукції; полегшення доступу до інформації щодо існуючих ринків збуту, технологій, інновацій, управлінських рішень, законодавчих і нормативних матеріалів тощо. Тобто потрібен конструктивний діалог між органами державної влади й сектором малого підприємництва в сільському господарстві, провідна роль в якому має належати саме державі як суб'єкту розбудови ефективного інституціонального забезпечення розвитку інституту праці у відповідному секторі економіки.

Показники зайнятості та оплати праці в малих аграрних підприємствах України

Показник	Рік					Відхилення 2011 р. до 2007 р.	
	2007	2008	2009	2010	2011*	+/-	%
Чисельність зайнятих працівників, тис. осіб	155,1	149,4	146,4	144,0	142,4	-12,7	91,8
у тому числі:							
найманих працівників, тис. осіб	151,6	145,7	142,7	140,4	138,8	-12,8	91,6
неоплачуваних працівників, тис. осіб	3,5	3,7	3,7	3,6	3,6	0,1	102,9
Чисельність найманих працівників в одному малому підприємстві, осіб	9	10	9	11	11	2,0	122,2
Фонд оплати праці, млн грн	1000,2	1309,8	1428,2	1663,5	1834,9	834,7	183,5
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн	550,0	748,9	834,0	987,3	1100,3	550,3	200,1

* Попередні дані.

Сформовано за даними стат. зб. «Діяльність малих підприємств».

Висновки. Інститут праці в аграрній сфері функціонує в умовах недостатньої ефективності, рівень оплати праці значно занижений порівняно з іншими галузями. Разом із тим досить високий рівень зайнятості на селі, зокрема й у малому підприємстві, пояснюється включенням до частки зайнятих власників земельних паїв, які, по суті, не займаючись господарською діяльністю, одержують лише орендну плату, мізерний розмір якої просто недоцільно розглядати на рівні прибуткових надходжень суб'єкта під-

приємництва. Для поліпшення ситуації на ринку праці в сільській місцевості необхідно проводити активну державну політику підтримки зайнятості та соціальної захищеності населення, що неможливо без максимального сприяння розвитку малого аграрного підприємництва шляхом оптимізації інституціонального забезпечення його розвитку. Це допоможе прискорити процес розвитку даного сектору економіки, визначити оптимальні сфери його застосування й забезпечить створення нових робочих місць.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
2. Величко О.В. Перспективи зайнятості населення сільських територій [Електронний ресурс] / О.В. Величко // Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
3. Збарський В.К. Тенденції розвитку малого підприємництва / В.К. Збарський, М.П. Канінський // Економіка АПК. – 2009. – №8. – С. 50-53.
4. Коробка С.В. Обґрунтування кількості та напрямів створення малих підприємств у сільському господарстві / С.В. Коробка // Економічний простір. – 2008. – №20/2. – С. 247-255.
5. Кримська Л.О. Основні засади державної політики України у сфері зайнятості на малих підприємствах [Електронний ресурс] / Л.О. Кримська, Н.М. Павлішина. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
6. Матусова О.М. Перспективи розвитку сільського малого підприємництва внаслідок вступу України до СОТ / О.М. Матусова // Європейські перспективи. – 2010. – №3. – С. 123-128.
7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт; пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
8. Приймак В.І. Удосконалення механізму розвитку малого підприємництва і зайнятості населення / В.І. Приймак // Науковий вісник. – 2006. – Вип. 16.7. – С. 225-231.
9. Чалий О.І. Удосконалення соціально-трудових відносин у сфері малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / О.І. Чалий, К.В. Лук'яненко // 2012. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
10. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія / В.Д. Якубенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 252 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2012 р.

*